

Hälsosamhället i pedagogisk forskning. En explorativ kartläggning av svenska doktorsavhandlingar i ämnet pedagogik mellan 2005-2019

Erika Björklund

Avdelningen för utbildningsvetenskap, Högskolan i Gävle

ABSTRACT

Vi lever idag i ett hälsosamhälle där hälsa och pedagogik kan betraktas som oupplösligt sammanflätade i formandet av hälsosamma människor. Vi vet dock inte så mycket om hur hälsosamhället figurerar eller framträder i pedagogisk forskning och inte heller vilka frågor om hälsosamhället som ställs. Den här studien riktar blicken mot svenska doktorsavhandlingar i pedagogik som här uppfattas indikera sådant som pågår inom ämnet, och avser att undersöka hur hälsosamhället framträder i dessa. Av de 917 avhandlingar i ämnet pedagogik som publicerades i Sverige under 2005-2019, fick 76 avhandlingar utgöra underlag för studien. Analysen utforskade hur hälsosamhället behandlas och vilka dimensioner av hälsosamhället som framträder samt hur. Resultaten visar att hälsosamhället är svagt etablerat som forskningsområde inom pedagogikämnet och att huvuddelen av studierna med anknytning till hälsosamhället berör hälso- och sjukvården eller sjukdom/diagnoser, medan forskning om eller för hälsofrämjande verksamhet (utanför hälso- och sjukvården) eller om pedagogiska processer i relation till hälsa eller välbefinnande utgör en minoritet. I diskussionen förs resonemang om hälsosamhället som ett forskningsfält som skulle kunna berika pedagogikämnet genom att ge ett breddat underlag för såväl teori- som metodutveckling inom ämnet, samt ge viktiga bidrag till pedagogiska verksamheter i hälsosamhället genom såväl praktikinära som kritisk forskning.

INLEDNING

Enligt Kickbusch (2007) lever vi idag i ett hälsosamhälle där hälsa har kommit att betraktas som en signifikant aspekt eller faktor inom alltfler sammanhang,

vilket i sin tur innebär att allt fler beslut, politiska såväl som personliga, kommit att uppfattas ha konsekvenser för individers hälsa. Därmed har hälsa, tillsammans med utbildning och ekonomiska tillgångar, kommit att uppfattas som en nyckelfaktor inte bara för den enskilda individen utan även för samhälleligt välbefinnande. På grund av hälsans expanderande signifikans och allteftersom hälsa kommit att uppfattas som ”gör-bar” (Kickbusch, 2007; se även Crawford, 1980) har alltfler aspekter av människors liv kommit att uppfattas som relevanta objekt för intervention, interventioner som innefattar pedagogiska processer såsom fostran och lärande. Dessutom kan hälsa och pedagogik, med hjälp av Foucault (1991, 2003), betraktas som ouplösligt sammanflätade i det att hela hälsosystemet (Kickbusch, 2007) kan betraktas som en apparat för formande av hälsosamma människor, en apparat för hälsosam samhälls- och kultureproduktion (se även Björklund, 2008; Olsson, 1997, 2000). Denna sammanflätning och hälsosamhällets inneboende pedagogiska processer gör hälsosamhället till ett studie- och kunskapsobjekt för pedagogisk forskning. Däremot vet vi inte så mycket om hur hälsosamhället figurerar eller framträder i pedagogisk forskning och inte heller vet vi vilka frågor om hälsosamhället som ställs, och därför vill den här artikeln börja skapa en sådan överblick genom att rikta blicken mot doktorsavhandlingar i ämnet¹ pedagogik.

Även om doktorsavhandlingar kanske inte representerar den viktigaste forskningen inom ett område så kan de, enligt Rantatalo et al. (2016, s. 4-5) ”fungera som en värdeomätare för trender och paradigmatiske utveckling inom och mellan disciplinära akademiska traditioner (...) spegla institutionalisering och forskningspolitiska överväganden (...) samt praxis och lokalt rådande kulturer inom forskningsfält”. De kan också ”indikera bredare utvecklingslinjer inom akademisk kunskapsproduktion genom att avhandlingarnas utformning kan påvisa preferenser och sanktionering hos exempelvis handledare och etablerade forskare inom ett fält.” (Rantatalo et al., 2016, s. 5; se även Odén, 1991 om forskarutbildningens relation till ämnesutveckling). Alltså, även om doktorsavhandlingar inte representerar ett ämnes hela spektrum av forskning så kan de uppfattas ge en indikation av sådant som pågår inom ämnet. Mot den bakgrunden avgränsas således denna explorativa kartläggning till att undersöka och beskriva hur hälsosamhället framträder i svenska doktorsavhandlingar i ämnet pedagogik med utgångspunkt i frågorna:

- Hur figurerar/framträder hälsosamhället i svenska avhandlingar inom ämnet pedagogik?
- Vilka frågor om hälsosamhället ställs i svenska avhandlingar inom ämnet pedagogik?

Nedan ges en kort beskrivning av vart i forskningslandskapet som specifikt samhällsvetenskapligt inriktad forskning om hälsosamhället förekommer

samt även mer specifikt pedagogisk forskning om hälsosamhället. Till det avsnittet hör även en förklaring till och argument för avgränsningen till ämnet pedagogik. Eftersom intresset här specifikt handlar om hur hälsosamhället figurerar i pedagogikens studie- och kunskapsobjekt, beskrivs därefter hur studie- och kunskapsobjekt definieras i den här studien. Efter det presenteras ett urval av tidigare studier där avhandlingar i ämnet pedagogik använts som empiriskt material för att undersöka utvecklingslinjer och specialiseringar inom ämnet. Därefter beskrivs urvalsförfarande och analysmetod följt av den empiriska undersökningen. Artikeln avslutas med en diskussion om vad de studerade avhandlingarna kan säga oss om betydelsen av pedagogisk forskning om hälsosamhället.

Hälsosamhället och pedagogik

Bildning och hälsa har historiskt sett sammanlänkats länge. I antikens Grekland var till exempel bildningsidealet ”en sund själ i en sund kropp” (Burman, 2014, s. 21) varmed gymnastik, alltså kroppsfostran, kom att inkluderas som ett ämne i Platons Akademi redan 288 f.Kr. (Krokmark, 2011). Dagens hälsosamhälle (Kickbusch, 2007) kan dock anses ha sin upprinnelse i den moderna medicinens ”födelse” på 1700-talet (Foucault, 1973). Alltsedan dess har hälsa i termer av sjukdom och död blivit synliggjort och tillgängliggjort för intervention genom framväxten av det som Foucault kallar för den medicinska blicken. Över tid har den medicinska blicken fått en alltmer framträdande betydelse genom att hälsa betraktas som en signifikant aspekt eller faktor inom alltfler sammanhang (Kickbusch, 2007). Hälsans expanderande signifikans framträder dels i att människors/befolkningars hälsa, kroppar och hälsorelaterade tänkande, värderingar och beteende på alltfler sätt kommit att bedömas, mätas, uppskattas, rangordnas och regleras via alltfler apparater och tekniker för disciplinering och normering (Foucault, 2002; se även Rabinow & Rose, 2006), det vill säga apparater och tekniker för fostran och lärande. Till exempel, om personligt hälsoarbete förr handlade om att tvätta händerna före maten och att gå till en läkare när man var sjuk, så inkluderar det idag även att noggrant, med hjälp av till exempel aktivitetsklockor, personligen följa vad som händer i den egna kroppen och försöka påverka detta i en hälsosam riktning (Goodyear et al., 2019; Lupton, 2016; Toner, 2018). Hälsans växande betydelse framträder även i att alltfler faktorer uppfattas ha betydelse för såväl individers som befolkningars hälsa, vilket gjort att allt fler beslut, politiska såväl som personliga, kommit att uppfattas ha konsekvenser för individers hälsa och därmed utgöra föremål för intervention. Till exempel betraktas skolans uppgift inte bara som att fostra hälsosamma kroppar genom att erbjuda och fostra till fysisk aktivitet (Quennerstedt, 2007), utan utbildning och lärande i sig betraktas som viktiga bestämningfaktorer för människors hälsa (Åkerblom, 2019a).

Eftersom hälsa är en så pass signifikant aspekt av samhället så förekommer forskning om hälsa eller om hälsosamhället inom ett brett spektrum av vetenskapliga discipliner. Samhällsvetenskapligt inriktad forskning om hälsosamhället förekommer kanske mest inom hälsosociologiskt forskning (Nettleton, 2021) liksom inom folkhälsovetenskapen (Mykhalovskiy et al., 2019; Andersson & Ejlerstsson, 2009). Medan folkhälsovetenskaplig forskning tenderar att ha en mer tillämpad inriktning, erbjuder hälsosociologisk forskning mer problematiserande perspektiv. Folkhälsovetenskapen är dock tvärdisciplinär och intresserar sig därmed även för hälsosamhället i flertalet dimensioner, allt från biomedicin, hälsopolitik och epidemiologi till psykologi, kultur och arbetsvetenskap (Andersson & Ejlerstsson, 2009). Även om pedagogiska frågeställningar också förekommer i folkhälsovetenskaplig forskning (se t.ex. Haglund & Tillgren, 2009), så förekommer mer uttalat pedagogiskt inriktad forskning internationellt sett inom forskningsfälten health education, health literacy och health promotion (Nutbeam, 2019). På svenska finns inte riktigt någon etablerad motsvarande benämning på forskningsområdet i skärningspunkten mellan hälsosamhället och pedagogik, men en benämning skulle kunna vara hälsopedagogik (jfr arbetslivspedagogik, högskolepedagogik, vuxenpedagogik). Mer utbildningsorienterad forskning i skärningspunkten mellan hälsosamhället och pedagogik förekommer i Sverige inom till exempel vårdpedagogik som studerar pedagogiska processer inom både vårdutbildning och inom hälso- och sjukvården (Lindahl et al., 2006) och medicinsk pedagogik som studerar utbildning inom medicin (Brattberg & Jönsson, 2005).

Ytterligare en aspekt för att synliggöra hur forskningsfältet ser ut handlar om det pluralistiska pedagogiska kunskapsområdet till vilket bland annat pedagogik, didaktik, pedagogiskt arbete och utbildningssociologi brukar räknas (Forsberg & Sundberg, 2018). Föreliggande studie avgränsar sig till att undersöka hur hälsosamhället framträder inom en av disciplinerna inom det pedagogiska kunskapsområdet, i detta fall pedagogik. Utan att försöka reda ut de olika disciplinernas inbördes relationer kan jag, efter en titt i SwePub, konstatera att hälsosamhället berörs inom flera av disciplinerna inom det pedagogiska kunskapsområdet. Inom didaktik, med dess fokus på undervisningsnära frågor, intresserar man sig till exempel för hälsa inom ramen för olika skolämnen såsom idrott och hälsa (Graffman-Sahlgren, 2014) eller hem- och konsumentkunskap (Oljans, 2020). Inom disciplinen lärande kan det till exempel handla om utbildning och hälsa som styrningsteknologier (Åkerblom, 2019b). Möjligen framstår intresset för hälsa/hälsosamhället som fokuserat på/begränsat till olika skolämnen eller skolbaserade aktiviteter inom didaktik och pedagogiskt arbete, men det är en empirisk fråga och inte en som kommer att undersökas här. Däremot ligger detta antagande till grund för beslutet att här fokusera på ämnet pedagogik. Valet av pedagogikämnet baserar sig på att det är den vetenskapliga disciplin inom det pedagogiska

kunskapsområdet som har den historiskt längsta institutionaliserade förankringen i Sverige och som därmed möjligen kan förväntas vara mest differentierad även med hänseende till hur hälsosamhället framträder. Ett ytterligare skäl till att välja pedagogik är att ämnet historiskt sett har ett bredare kunskapsintresse (jfr Askling, 2006), specifikt avseende att detta sträcker sig även utanför skolsfären, och därmed kunde antas inkludera forskning som intresserar sig för hälsosamhället i en vidare bemärkelse utöver den skolrelaterade.

Pedagogikens studie- och kunskapsobjekt

Pedagogikens studie- och kunskapsobjekt har genom tiderna förskjutits och förändrats och har fyllts med lite olika innebörd av olika forskare (bl.a. Amhag & Kupferberg, 2015; Englund, 2004; Kupferberg, 2012; Lindberg, 1989; Lindberg & Olofsson, 2005; Olsson, 2012; Forsberg & Sundberg, 2018; Svensson, 2018). I föreliggande artikel används begreppet studieobjekt i bemärkelsen: något som kan vara intressant för och beforskas av flera vetenskapliga discipliner, medan kunskapsobjekt uppfattas som något som konstrueras inomvetenskapligt och förutsätter en inomvetenskaplig förståelse (jfr Lindblad et al., 2004). Personer från olika vetenskapliga discipliner kan således undersöka samma studieobjekt, även kallat territorium (Fransson & Lundgren, 2003), fenomen (Andersson & Lindberg, 1989) eller element (Brante, 2003). Vetenskapliga discipliner är dock inte begränsade till ett möjligt studieobjekt, utan kan intressera sig för flera (Lindberg & Olofsson, 2005).

Pedagogikens studieobjekt beskrivs av till exempel Sjöstrand (1969) samt Andersson och Lindberg (1989, s. 2) som ”en vetenskap om människan, kulturen och samhället”. I Askling (2006) preciseras definitionen något när studieobjekten inom det pedagogiska kunskapsområdet beskrivs som:

(...) grundläggande processer som lärande, utveckling, socialisation samt förutsättningarna för och resultaten och effekterna av dessa processer i olika sammanhang (både formella och informella). Studieobjekten kan också vara alla de verksamheter som med olika institutionell och organisatorisk utformning etablerats för att realisera de grundläggande processerna, såsom utbildningssystem, skola, undervisning, skolreformer, klassrumsaktiviteter, lärarutbildning och lärarprofession. (Askling, 2006, s. 117)

I denna definition beskrivs en uppsättning ”grundläggande processer” (Askling, 2006, s. 117) samt några institutioner/organisationer. För föreliggande artikel är utgångspunkten att de grundläggande processerna även kan ske i hälsorelaterade institutioner och organisationer, till exempel inom hälsopolitiken, hälso- och sjukvården eller folkhälsoarbete, samt att det både inom och utanför de skolrelaterade institutionerna och organisationerna pågår

hälsorelaterade pedagogiska processer, såsom hälsouppllysning och hälsofost-
ran (se till exempel Larsson et al., 2016; Mårdén, 1999; Olsson, 1997, 1999;
Quennerstedt, 2019; Wijk, 2002, 2003; Åkerblom, 2019a).

Det framstår ofta som en mer eller mindre outtalad självklarhet i de flesta resonemangen om pedagogikens kunskapsobjekt att kunskapsobjektet står i relation till och är starkt knutet till förskjutningar och förändringar i studieobjekt såsom skolan och utbildningspolitiken (Englund 2004, 2006; Lundgren 2002). Medan Kupferberg (2012) samt Amhag och Kupferberg (2015) föreslår att en vetenskaplig disciplin bör ha och formulera ett centralt kunskapsobjekt att samlas kring (i deras fall är detta kunskapsobjekt lärande, vilket i ovanstående resonemang istället uppfattades som ett av ämnets studieobjekt), så finns det andra med en mer pluralistisk syn. Askling (2006), Brante (2003) samt Fransson och Lundgren (2003) menar till exempel att studieobjekten kommer att betraktas och undersökas på olika vis beroende på forskarnas förförståelse, tidigare kunskap, disciplinära hemvist, samt inomvetenskapliga traditioner gällande till exempel specifika begrepp, teorier, metoder och epistemologiska antaganden, varmed ämnets kunskapsobjekt konstrueras. Därmed kan kunskapsobjekt förstås som "skilda representationer eller 'översättningar' av det studieobjekt som är i fokus". (Lindblad et al., 2004, s. 14) varmed flera kunskapsobjekt kan framträda ur ett och samma studieobjekt, både inom och mellan vetenskapliga discipliner. Föreliggande arbete tar avstamp i denna senare definition, och ställer frågorna om och hur hälsa kommer till uttryck i kunskapsobjekten.

Studier med avhandlingar i pedagogik som empiriskt material

Flera studier har tidigare gjorts med avhandlingar i pedagogik som empiriskt material, ofta i syfte att försöka bestämma eller beskriva pedagogik som disciplin. Bjerstedt (1999 i Sellbjer, 2007) gjorde en kartläggning av de mest återkommande begreppen i pedagogiska avhandlingar under perioden 1969-1998. Den studien visade att "utbildning" var det mest frekvent återkommande ordet och att avhandlingarna fokuserade på skolkontexten medan samhällsperspektivet förekom i mindre omfattning. Inspirerad av Bjerstedt gjorde Sellbjer (2006, 2007) för samma tidsperiod (specifikt åren 1975, 1980, 1990 och 2000) en analys av pedagogisk kurslitteratur och visade då att utbildning även i det sammanhanget var det i särklass vanligaste ordet och att orden i titlarna kunde sorteras i tre grupper: skolrelaterade ord (bl.a. "skol", "barn"), samhällsorienterade (bl.a. "samhälle", "social") samt forskningsrelaterade ord (bl.a. "forsk", "teori"), medan ordet pedagog oftast syftade på disciplinen snarare än på läraren som pedagog.

Eklund (1995) gjorde en studie av innehåll och forskningsmönster i samtliga 124 doktorsavhandlingar i pedagogik som publicerades under åren 1988-92. Studien replikerades med 165 avhandlingar från åren 1993-1997 (Eklund, 2000a, 2000b). Eklund visade för båda kohorterna av avhandlingar bland

annat att studiet av betingelser för pedagogiskt arbete övervägde framför mer undervisningsmetodiskt inriktade studier samt att det empiriska materialet i huvudsak kommit från skolområdet, snarare än från andra verksamhetssektorer. I en annan undersökning (Lindberg, 2003) av licentiat- och doktorsavhandlingar under perioden 1953-2000 (det framgår dock inte explicit att det är frågan om avhandlingar i pedagogik utan det framstår i texten som underförstått) framgår att lärarutbildning endast utforskats blygsamt, om dock med utökande omfattning för att mot slutet av perioden kunna sägas konstituera ett eget forskningsfält. Lindberg (2003, s. 174) menar att ”[a]lla eller nära nog alla” av de studerade avhandlingarna kan klassificeras som att de handlar *om* lärarutbildning snarare än att vara *för* lärarutbildning. Eklund (2000a; 200b) menar att pedagogikämnets fokus på förutsättningarna för pedagogisk verksamhet snarare än på undervisningsmetodiska frågor är en av pedagogikdisciplinens svagheter då den medfört att praktiker upplever att den pedagogiska forskningens användbarhet i frågor om handlingsstrategier är begränsad (Eklund, 2000a, 2000b). Möjligen kan Lindbergs (2003) studie uppfattas stödja Eklunds resonemang, även om inte Lindberg tar ställning till huruvida detta är bra eller dåligt. Eklund argumenterade vidare för att pedagogikens särskilda nisch avseende påverkansprocessen blir mindre tydlig när/om forskningen avstår från metodstudier med en jämförande karaktär.

I ytterligare en studie, vars fokus låg på behandling av svårigheter för elever att nå målen i kärnämnen, kom forskningsmönster och innehåll att än en gång granskas och jämföras med de tidigare resultaten (Eklund, 2008). Det empiriska materialet bestod då av totalt 400 svenska doktorsavhandlingar från åren 2005-2008 och resultaten motsvarade de från de tidigare studierna. Till sist, Gustavsson och Thunborg (2016) undersökte, baserat på 87 avhandlingar i ämnet pedagogik från åren 2005-2015, hur forskning om pedagogik i arbetslivet kom till uttryck i materialet. Studien redovisar de områden av arbetslivsforskning som forskare i ämnet pedagogik intresserar sig för, samt hur detta utvecklats jämfört med en tidigare historieteckning gjord av Ellström et al. (2005).

Ovanstående genomgång täcker inte in all forskning inom ämnet där avhandlingar varit det empiriska materialet, men visar att doktorsavhandlingar utgjort empiriskt material även i tidigare studier, och med relevanta bidrag till det pedagogiska fältet. Dock tycks studierna främst härröra från millennieskiftet och 00-talet, med endast en studie (Gustavsson & Thunborg, 2016) i någorlunda närtid. Till detta kan tilläggas att till exempel Rantatalo et al. (2016) gjort en kartläggning av svenska avhandlingar om ledarskap. Den kartläggningen skiljer sig från föreliggande kartläggning bland annat i det att de ville undersöka *vilka* som studerade ledarskap, och behandlar således inte utslutande avhandlingar i ämnet pedagogik.

METOD

I detta avsnitt ges en utförlig beskrivning av urvalsförfarandet samt använda inkluderings- och exkluderingskriterier, följt av en beskrivning av hur de utvalda avhandlingarna analyserats.

Urval

Eftersom en genomgång av samtliga avhandlingar i ämnet skulle bli ohanterligt, har en tidsperiod av 15 år valts utifrån en idé om att säkerställa att en ansenlig mängd avhandlingar skulle ligga till grund för det fortsatta urvalet. Valet var även att utgå från en närliggande tidsperiod för att få en så aktuell bild av läget som möjligt. De i föreliggande artikel undersökta doktorsavhandlingarna publicerades därmed under perioden 2005-2019. Avhandlingarna söktes i två omgångar i <http://swepub.kb.se>. Den första sökningen gjordes i november 2016 med sökorden ”pedagogik mat:dok år:(2005-2015)”. Den andra sökningen gjordes sedan i januari 2020 med sökorden ”pedagogik mat:dok år:(2016-2019)”. Under de två sökta perioderna finns totalt, enligt Swepub, 917 avhandlingar publicerade inom ämnet pedagogik. Relevanta avhandlingar kan i den här sökprocessen ha missats. Det beror i så fall på att de inte kategoriserats som pedagogik i Swepub.

Föreliggande studie intresserar sig för de avhandlingar där författarna själva relaterar sin studie till hälsosamhället, där studien alltså på ett eller annat vis ramar in i termer av hälsa. För att finna dessa avhandlingar gjordes urvalet i två steg, där första steget avsåg att inkludera alla avhandlingar som, baserat på avhandlingstitlarna, potentiellt skulle kunna handla om eller vara relaterat till hälsa, och det andra steget snävade av urvalet till de avhandlingar där författarna själva uttryckligen relaterar till hälsa. Tabell 1 specificerar inkluderings- och exkluderingskriterierna som förklaras närmare nedan.

Tabell 1. Inkluderings- och exkluderingskriterier

Inkluderingskriterier	Exkluderingskriterier
Studien finns i SwePubs register över avhandlingar i pedagogik	Studien relateras <i>inte</i> av författaren till hälsa i inledning, problemformulering, syfte, forskningsfrågor och/eller bakgrund
Doktorsavhandling	
Publicerad i Sverige 2005-2019	Studien relaterar till välfärds- eller omsorgsområdet
Studien handlar om eller är relaterad till hälsområdet på något vis	
	Studien är skriven i annat ämne än pedagogik

Inkluderingskriterier

Eftersom det första steget i den valda urvalsstrategin riskerade att missa avhandlingar där det inte tydligt framgår av titeln att hälsa de facto utgjorde en faktor, var det viktigt att utgå från en generös och inkluderande tolkning av hälsa och vilka formuleringar som kunde innebära att avhandlingen

potentiellt berörde hälsosamhället. Utgångspunkten var i första hand WHO:s definition av hälsa, där de tre dimensionerna fysiskt, mentalt och socialt välbefinnande pekas ut (WHO, 1948). I WHO:s definition görs det därmed en poäng av och uppdelning i hälsa som å ena sidan välbefinnande och å den andra ohälsa eller sjukdom, något som också togs med i urvalsarbetet. Därutöver utökades WHO:s dimensioner till att också inkludera sexuell, andlig och känslomässig hälsa (Wills & Naidoo, 2016).

Förutom hälsans dimensioner så utgör hälsans bestämningsfaktorer (även kallade hälsodeterminanter) också en viktig aspekt av hälsa och därmed även för urvalet. Hälsans bestämningsfaktorer handlar om de kontextuella villkor som påverkar människors hälsa såsom biologiska faktorer (ålder, kön, arv), levnadsvanor (motion, kostvanor, osv.), levnadsförhållanden (t.ex. familj, boende) och livsvillkor (såsom socioekonomiska förhållanden). För att avhandlingar som behandlade dessa faktorer skulle tas med i studien behövde de också tydligt, i nästa urvalssteg, relateras till hälsa. Eftersom jag också själv undervisat om hälsa och hälsofrämjande verksamhet utgick jag även i detta skede från min egen förförståelse av hälsa och hälsosamhället.

Utgångspunkten i detta första steg var att hellre inkludera än exkludera en avhandling om närvaro eller frånvaro av en hälsokoppling var otydlig. I det första urvalet granskades titlarna till de 917 avhandlingarna noggrant vid tre separata tillfällen för att identifiera potentiellt relevanta avhandlingar. Avhandlingarna delades in i tre grupper: titlar som bedömdes tydligt visa att innehållet inte berörde hälsa ($n = 761$), titlar som ansågs potentiellt relevanta för hälsa ($n = 67$) och titlar där relevans för hälsa var svårbedömt ($n = 89$).

Tabell 2. Exempel på urval baserat på titlar (urval 1)

Exempel på titlar som bedömdes som potentiellt relevanta för hälsoområdet	<p>”Tarzan och Jane”: Hur män som sjuksköterskor formar sin identitet”</p> <p>”Att återerövra kroppen: en studie av livet efter en ryggmärgsskada”</p> <p>“Included yet Excluded? Conditions for Inclusive Teaching in Physical Education and Health”</p> <p>“The drive for change putting the means and ends of sport at stake in the organizing of Swedish voluntary sport”</p> <p>“Kroppsliggörande, erfarenhet och pedagogiska processer en undersökning av lärande av kroppstekniker”</p> <p>”Analys av en utvärderingsmodell för förebyggande arbete inom socialpedagogiskt hälsoarbete”</p>
Exempel på titlar som ansågs som svårbedömda	<p>”Iscensättande av identiteter i vuxenstudier”</p> <p>”The Recontextualisation of Social Pedagogy. A study of three curricula in the Netherlands, Norway and Ireland”</p> <p>”On the threshold of adulthood Recurrent phenomena and developmental tasks during the period of young adulthood”</p> <p>“Ögonblickets pedagogik Yrkesgrupper i samtal om specialpedagogisk kompetens vid barn- och ungdomshabiliteringen”</p>

	”Kompisar och Kamrater Barns och ungas villkor för relationsskapande i vardagen” ”Kön och förändring: Kontinuitet och normalitet i anhörigas relationer till transsexuella” ”Gymnasieungdomars livstolkande” ”AD/HD i skolans praktik En studie om normativitet och motstånd i en särskild undervisningsgrupp”
Exempel på titlar som bedömdes visa att innehållet inte berörde hälsoområdet	”Värden och villkor. Pedagogers samtal om ett yrkesetiskt dokument.” ”Polisens organisationskultur. En explorativ studie” ”Barns skriftspråkande – att bli en skrivande och läsande person” ”Learning and Artefacts On the Use of Information Technology in Educational Settings”

För avhandlingar med potentiellt relevanta och svårbedömda titlar (n = 166) granskades därefter även syftet på samma vis som titlarna, det vill säga utifrån huruvida avhandlingarna, baserat på en mycket vid förståelse för hälsa och hälsosamhället, potentiellt skulle kunna handla om eller vara relaterat till området. Resterande avhandlingar exkluderades ur studien. De avhandlingar (n = 95) som kvarstod efter granskning av de svårbedömda titlarna granskades mer ingående i nästa steg och då i relation till exkluderingskriterierna.

Exkluderingskriterier

I ett andra steg granskades de potentiella och de svårbedömda avhandlingarna närmare för att avgöra huruvida författarna själva relaterar sin studie till hälsa. Det räckte således inte med att en avhandling till exempel behandlade idrott och hälsa-ämnet i skolan, vilket skulle kunna uppfattas uppfylla hälsokriteriet eftersom ”hälsa” finns i namnet på ämnet. För att avhandlingen skulle inkluderas krävdes att författaren ställt hälsorelaterade frågor till ämnet eller på något vis kontextualiserat ämnet i relation till hälsa, till exempel genom att hänvisa till forskning eller annat som pekar på idrottens betydelse för hälsa. Om detta inte gjorts i avhandlingen, utan frågorna istället till exempel handlat om att förbättra undervisningsmetoder i idrott och hälsa-ämnet, har avhandlingen exkluderats. Några av de avhandlingar som kommit att exkluderas har i sina resultat- och/eller diskussionsavsnitt kommit in på hälsoområdet, men eftersom de ursprungliga frågorna eller kontextualiseringen inte gjorts i relation till hälsa så har de exkluderats från denna studie.

En avgränsning har gjorts mellan studier som relateras till hälsoområdet och studier som relaterar till välfärds- eller omsorgsområdet, tre områden som på många vis överlappar, men där fokus skiljer sig och därmed faller avgörandet att inte inkludera den typen av studier här.

Eftersom det förekommer felklassificeringar av avhandlingar i Swepub, så kontrollerades också i detta skede att avhandlingarna var avlagda i ämnet pedagogik och de avhandlingar som inte var avlagda i ämnet pedagogik exklu-

derades. Detta kontrollerades på olika vis, beroende på var informationen gick att få fram: i avhandlingen, i Diva, eller på lärosätets hemsida. De avhandlingar där det inte gick att säkerställa att de var skrivna i ämnet pedagogik exkluderades också ($n = 4$) liksom avhandlingar för doktorsexamen i pedagogik men som ej lagts fram vid svenskt universitet ($n = 1$). Efter denna andra granskning återstod 76 avhandlingar, som kom att utgöra studiens empiriska material (se appendix 1 för en förteckning över inkluderade avhandlingar).

Analysmetod

Avhandlingarna lästes upprepade gånger för att svara på forskningsfrågorna. Det var framförallt i avhandlingarnas inledning, problemformulering, syfte och bakgrund som frågorna gavs sina svar. De passager som gav en bild av hur hälsa och hälsosamhället figurerar i avhandlingen kodades, kategoriserades och jämfördes därefter med varandra. För att svara på studiens frågor har analysen bland annat utforskat hur hälsa behandlades samt vilka dimensioner av hälsa och hälsosamhället som framträder och huruvida detta sker i avhandlingarnas studieobjekt (det vill säga det fenomen/element/territorium som studerats) och/eller kunskapsobjekt (det vill säga det forskaren velat veta om sitt studieobjekt).

SATURERING AV HÄLSA I PEDAGOGISK FORSKNING

I det följande ges en beskrivning av hur hälsosamhället figurerar i avhandlingar i ämnet pedagogik under perioden 2005-2019, samt av vilka frågor om hälsosamhället som ställs i de avhandlingar där området figurerar. De flesta, men inte alla, citaten kommer från avhandlingarnas syftesformuleringar. Framställningen är deskriptiv och, efter denna inledande reflektion över tendenser som framträder, organiserad runt de kategorier som framkommit i analysen. I appendix 2 finns en tabell över vilka avhandlingar som sorterats till vilken kategori. Avhandlingarna finns även förtecknade i bokstavsordning i appendix 1.

En tendens som framträder i det empiriska materialet är en minskning inom pedagogikdisciplinen av intresset för hälsosamhället. Tabellen nedan, som visar hur avhandlingar i pedagogik fördelas över åren, indikerar att andelen avhandlingar som på ett eller annat vis intresserat sig för hälsosamhället var något högre under periodens första halva, jämfört med den andra halvan.

Tabell 3. Antal avhandlingar per år klassificerade som pedagogik i swepub.se under perioden 2005-2019.

Avhandlingar i ämnet pedagogik som relateras till hälsosamhället					
2005	50 (4 st, 8 %)	2010	73 (5 st, 7 %)	2015	51 (6 st, 12 %)
2006	90 (8 st, 9 %)	2011	60 (1 st, 2 %)	2016	56 (6 st, 11 %)
2007	77 (9 st, 12 %)	2012	52 (7 st, 13 %)	2017	48 (3 st, 6 %)

2008	81 (7 st, 9 %)	2013	75 (6 st, 8 %)	2018	25 (0 st, 0 %)
2009	78 (9 st, 12 %)	2014	62 (3 st, 5 %)	2019	33 (2 st, 6 %)
Totalt 2005-2019:					917 (76 st, 8 %)

Notering. I parentesen anges dels i antal och dels i procent (avrundat till närmaste heltal) hur många avhandlingar som avlagts i ämnet pedagogik, där studien på ett eller annat vis relateras till hälsosambället.

Den fortsatta analysen visar att hälsosambället, inte särskilt förvånande, har eller ges olika grad av betydelse i avhandlingarna i pedagogik. Vi skulle kunna tala om låg respektive hög saturering av hälsa i avhandlingen, där graden av saturering säger något om vilken betydelse hälsosambället har i studien, snarare än om hur ofta hälsa nämns i avhandlingen. Hälsosambället kan på olika vis utgöra en del av kontexten för studien, och om det är det enda sättet som hälsa kommer in i avhandlingen så innebär det en låg grad av saturering. Om hälsosambället istället snarare figurerar som ett uttalat forskningsintresse så är det frågan om en hög grad av saturering. Den fortsatta sammanställningen har därför delats in i två huvudsakliga grupperingar: hälsosambället i kontexten och hälsosambället som forskningsintresse.

Hälsosambället i kontexten

Hälsa figurerar med låg saturering i 41 avhandlingar. En låg saturering av hälsa förekommer i avhandlingarna på fyra olika vis: 1) studieobjektet framställs som betydelsefullt för hälsa ($n = 16$), 2) studiens lokus (det vill säga plats eller verksamhet, jfr Geertz, 1993) relaterar till hälsa ($n = 16$), 3) studiens fokus framställs som hälsorelaterat ($n = 8$), 4) i relation till studiens informanter (barn) ($n = 1$). I detta sista exempel beskrivs barn som väl omhändertagna av vården under sin uppväxt:

Barnvårdscentralen följer upp och kontrollerar barnets hälsa från födelsen tills barnet börjar skolan, då skolhälsovården tar vid. Utvecklingen av barnhälsovården har över tiden gått från enbart fysisk kontroll till fokus på psykosocial utveckling för att även inkludera relationernas betydelse. (Ihrskog, 2006, s. 17)

Utöver den kontextualiseringen görs inga fler hänvisningar till hälsosambället i den avhandlingen.

Studieobjektet framställs som betydelsefullt för hälsa

I de studier som sorterades hit ($n = 16$) framställs studieobjektet som relevant för hälsosambället genom olika argument där studieobjektet beskrivs som någonting som påverkar individers hälsa, men utöver det fördjupas inte studien i riktning mot hälsosambället. Studieobjekten bidrar antingen till hälsa hos utövaren eller till ohälsa hos den som utsätts. Framförallt är det studie-

objekten idrott och skolämnet idrott och hälsa som skrivs fram som något som bidrar till barns, ungdomars och befolkningens hälsa, medan ohälsa är något som drabbar de som utsätts för mobbning. Några exempel på argument om idrott samt idrott och hälsa-ämnet:

Policies supporting physical education (PE) in school curricula are emphasized by governments and international organizations as a means to enhance children's fitness, health, and more recently, for obesity control. (Kazungu, 2016, s. 1)

Formuleringen visar att utbildningen både hade ett folkhälsouppdrag och ett fosterlandsuppdrag, där åtminstone folkhälsouppdraget kan sägas kvarstå även idag. (Larsson, 2009, s. 74)

Idrotten har också en betydelsefull funktion i ett hälsoperspektiv (...). (Larsson, 2008, s. 17)

Den svenska idrottspolitikerna vilar idag på tre grundstenar – främjande av en god hälsa för alla (...). (Hertting, 2007, s. 29)

Våld och mobbning:

(...) bullying is associated with health consequences such as depression, social isolation, lower academic achievement and mental health problems for everyone involved. (Forsberg, 2016, s. 9).

I en avhandling problematiserades synen på idrott som främst ett medel för olika syften, inbegripet hälsa, och istället betonades andra värden:

(...) det handlar istället om den existentiella eller expressiva sidan av idrotten. (Arnegård, 2006, s. 17)

Förutom idrott och hälsa-ämnet eller idrott samt mobbning, skrevs också barns sociala relationer (Jonsdottir, 2007), lärares arbetsvillkor (Brante, 2008), och barns anknytning (Hagström, 2010) fram som betydelsefulla för hälsa, men utan att några forskningsfrågor behandlade hälsa.

Studiens lokus relaterar till hälsa

Hälsorelaterade loki handlade om antingen hälsoutbildning, olika verksamheter inom hälso- och sjukvården eller möten med personer i ett hälsoyrke. Till exempel:

(...) to investigate, analyse and describe, students' and teachers' ways of experiencing internationalisation in higher education, with a special example of nursing education in Sweden. (Wihlborg, 2005, s. 1)

(...) to contribute to our understanding of how discrimination is expressed in interpersonal and organizational communication within health care, and to highlight educational implications for health care practice. (Hedegaard, 2014, s. 23)

(...) to understand the meaning of gender, particularly the constitution of masculinities, in the formation of identity for men in nursing. (Ekstrand, 2005, abstract)

(...) to explore the psychoanalytic situation as a play situation (Künstlicher, 2009, s. 13)

I dessa fall var vare sig studieobjekt eller kunskapsobjekt hälsorelaterat, utan lokus var det enda sättet som hälsotemat figurerade i studierna.

Studiens fokus relateras till hälsa

Flera avhandlingar behandlade på olika sätt funktionsvariation (n = 8). Framträdande i dessa avhandlingar var att personer med funktionsvariation talades om i tredje person, det vill säga studierna intresserade sig för hur andra än personerna med funktionsvariation förhåller sig till och hanterar (personer med) funktionsvariation, till exempel:

(...) to develop a contextual understanding of the schooling of children diagnosed as being on the autism spectrum in mainstream schools in urban India. (Johansson, 2015, s. 18)

(...) att via en kontroversstudie undersöka den specifika bild av den svenska grundskolan som framträder i medicinska företrädarens argument när de uttrycker kunskaps- och maktanspråk i kontroversen om den neuropsykiatriska diagnosen DAMP. (Ekström, 2012, s. 18)

I endast en var fokus på personerna med funktionsvariation, fast då var karriärval studieobjektet och funktionsvariation en precisering:

(...) att undersöka hur man kan förstå: *Faktorer som hämmar respektive främjar karriärvalsprocessen över tid hos personer med rörelsehinder, utifrån deras eget perspektiv.* (Söderberg, 2014, s. 15, kursivering i original)

I samtliga dessa fall beskrevs och relaterades funktionsvariation i relation till olika förståelseramar, däribland en biomedicinsk sådan; till exempel:

Den första är den dominerande medicinska, neuropsykiatriska och psykologiska inriktning som förklarar AD/HD som ett biologiskt eller organiskt fenomen. (Velasquez, 2012, s. 13)

I ovanstående studier figurerade således funktionsvariation på olika vis, och funktionsvariation relaterades till hälsa, men ingen av studierna ställde frågor som på något vis berörde hälsosamhället.

Sammanfattning av hälsa som kontext

Ovanstående studier behandlar olika, ej hälsorelaterade, frågor men som citaten visar framträder hälsosamhället i avhandlingarna som en del av studiernas kontext. Sammantaget framstår här hälso- och sjukvårdsverksamheter som dominerande. Tabellen nedan ger en överblick över kategorier och antal avhandlingar i ämnet pedagogik med låg grad av saturering av hälsa under perioden 2005-2019:

Tabell 4. Kategorier av avhandlingar i ämnet pedagogik med låg grad av saturering av hälsosamhället (dvs. hälsosamhället återfinns i kontexten) under perioden 2005-2019.

Låg saturering, hälsosamhället i kontexten (n = 41)	
Studieobjektets relevans motiveras i termer av hälsa (n = 16)	Idrott (n = 6)
	Idrott- och hälsa-ämnet (n = 6)
	Mobbning (n = 1)
	(Barns) sociala relationer (n = 1)
	(Lärares) arbetsvillkor (n = 1)
	Motdiskurs (n = 1)
Studiens lokus relateras till hälsa (n = 16)	Verksamheter inom hälso- och sjukvården (n = 10)
	Hälsoutbildning (n = 6)
Studiens fokus (i dessa fall på funktionsvariation) relateras till hälsa (n = 8)	Funktionsvariation, 3e person (n = 4)
	Funktionsvariation, Föräldraskap (n = 2)
	Funktionsvariation, 1a person (n = 2)
Studiens informanter relateras till hälsa (n = 1)	

Hälsosamhället som forskningsintresse

I resterande 35 avhandlingar är satureringen högre emedan hälsosamhället figurerar i studiens studieobjekt och/eller kunskapsobjekt, det vill säga studien ställer på något vis frågor om hälsosamhället. Intresseområdena i detta avsnitt kan delas upp i tre teman: 1) hälsa (n = 10), 2), hälsofostran (n = 7) och 3) hälsoarbetaren (n = 18).

Hälsa

I detta tema behandlas meningsskapande om hälsa (eller egentligen framförallt om sjukdom) och vad som påverkar vår hälsa. Bland de studerade doktorsavhandlingarna finns studier som intresserar sig för hur människor skapar mening om den egna eller om andras hälsotillstånd, till exempel:

(...) att utifrån ett livsåskådnings- och lärandeperspektiv nå en förståelse för hur cancerpatienter i en palliativ vårdkontext förstår och hanterar sin existentiella livssituation. (Krook, 2007, s. 15)

(...) to explore how parents make sense of the situation they find themselves in when their child is struck by illness. (Roll Bennet, 2006, abstract)

Avhandlingarna i denna kategori består även av empiriska undersökningar om *hur* studieobjekt såsom meningsskapande, men även föreningsidrott, påverkar hälsa, alltså i någon mån fungerar som en bestämningsfaktor för hälsa (hälso-determinant):

(...) to study meaning constitution when it does not lead to solutions to pressing problems but rather results in a psychosomatic breakdown. (Bragee, 2009, abstract)

(...) över tid följa och studera föreningsidrottens betydelse som socialisationsmiljö för barns och ungdomars (10-18 år) psykosociala utveckling i form av egenrapporterad självkänsla, fysisk och social kompetens, självskattad psykosomatiska hälsa, egenrapporterad alkoholkonsumtion och tobaksrökning. (Wagnsson, 2009, s. 101)

Förutom Wagnsson (2009) ovan, handlar dessa studier huvudsakligen om sjukdomar och sjukdomstillstånd. I endast ett ytterligare fall undersöktes meningsskapande i relation till välbefinnande:

(...) to explore early adolescent students' reasoning about learning and well-being in school. (Backman, 2016, s. 4)

Hälsofostran

I detta tema behandlas frågor om hälsofostran och hur det går till, dels i skolan/av barn och dels av vuxna eller ålders-obestämda individer. I några av de undersökta avhandlingarna handlar intresset om hälsofostran i skolan, där avhandlingarna utforskar vilken kunskap (om hälsa) som i skolor anses värd att förmedla, dels i relation till ämnet idrott och hälsa och dels i relation till ämnet livskunskap, till exempel:

(...) att belysa och diskutera institutionella förutsättningar för meningsskapande i undervisningen i idrott och hälsa, med ett särskilt fokus på hälsa. (Quennerstedt, 2006, s. 17, kursivering i original)

(...) att förstå och belysa hur skolämnet livskunskap växer fram, definieras och organiseras av aktörer i olika praktiker inom skolans kontext. (Löf, 2011, s. 24)

Utanför utbildningssystemet och mer i en allmän samhällskontext så handlar ett intresse om medborgarfostran, dels genom ”kulturella ätandeimperativ” (Stjerna, 2007, s. 59) och dels genom idrottspolitisk styrning (Österlind, 2017). I båda avhandlingarna är utgångspunkten att respektive studieobjekt är nära sammanlänkat med och bidrar till att påverka folkhälsan, en aspekt som implicit inkluderas i forskningsfrågorna och som utforskas i studierna:

Studiens övergripande syfte är därmed att undersöka delade föreställningar av vad och hur vi bör äta, dels med avseende på föreställningarnas innehåll och inre dynamik, dels med avseende på hur dessa kan ses som ett uttryck för identitetssträvanden. (Stjerna, 2007, s. 60)

... och:

(...) kritiskt granska hur idrottspolitiska problematiseringar och lösningsstrategier bidrar till att forma särskilda bilder av det goda samhället, den nyttiga idrotten och den idrottsdeltagande individen. (Österlind, 2017, s.3)

Hälsofostran förekommer och undersöks även i relation till olika hälsointerventioner, till exempel inom arbetslivet:

(...) exploring how health imperatives are taken up and re-contextualized in workplace health promotion initiatives and with what consequences for how participants’ are invited to make sense of themselves as gendered healthy subjects. (Björklund, 2008, s. 32)

Alla utom en av studierna i denna kategori utgör på ett eller annat vis kritiska analyser av underliggande antaganden, och kan sägas utgöra forskning *om* hälsofrämjande arbete, till skillnad från forskning som uttryckligen syftar till att utveckla hälsofrämjande verksamhet, alltså forskning *för* hälsofrämjande arbete. Den avhandling som hör till typen ”*för* hälsofrämjande arbete” framstår därmed i denna kartläggning som avvikande:

(...) to explore the process of change in relation to HIV/AIDS prevention thereby contributing to the understanding of the influences of local culture, traditions, knowledge and practices. (Carm, 2017, s. 10)

Hälsoarbetaren

I detta tema behandlas hälsoarbetarens arbete och arbetssätt, professionskunskap och formandet av hälsoarbetaren. Formandet av hälsoarbetaren framstår som det som intresserar forskare inom ämnet pedagogik mest i denna kategori. Dels handlar det om föreställningar om hälsoyrket som framträder i olika hälsoutbildningar och dels den socialisation in i yrket som hälsoutbildningarna bidrar till, den yrkesidentitet som skapas och identitetsformering som sker. Till exempel:

(...) att beskriva och analysera en lokal kunskapskultur, vårdlärarytbildningen i Stockholm, under andra halvan av 1900-talet. (Eliasson, 2009a, s. 18)

(...) to describe and analyse professional socialization in doctors' transition from education to work. (Lindberg, 2012, s. 19)

Förutom formandet av hälsoarbetaren så finns det studier som intresserar sig för hälsoarbetarens professionskunskap så som den kommer till uttryck dels hos yrkesverksamma och dels hos nyexaminerade, till exempel:

(...) identifiera kunskapsområdet prehospitalt omhändertagande i militär miljö genom att undersöka vad läkare, sjuksköterskor, sjukvårdare och officerare lär sig om militär sjukvård under förberedelse och under utövandet. (Andersson, 2014, s. 24)

(...) to describe and analyse what the graduates consider to be professional knowledge, what they perceive they have learned through professional education, and what competence requirements they experience as a physician and engineer in information technology. (Nilsson, 2007, s. 12)

Några studier intresserar sig för metodutveckling inom specifika hälsoyrken, till exempel:

(...) to investigate how aspects of design and participation can serve to empower young people as potential users of services, as well as counsellors as professional stakeholders, and how these mechanism of empowerment play out in the design of online counselling services targeting young people. (Lundmark, 2016, s. 19)

Därutöver förefaller olika avnämares möten med hälsoarbetare att vara av intresse för pedagoger. Å ena sidan handlade det om föräldrars och å andra sidan ungdomars möten med olika hälso- och sjukvårdsinstitutioner:

(...) att ta reda på hur mödrar upplever barnmorskors bemötande i amningsmötet/amningskonsultationen och sin egen delaktighet och ansvar. (Zwedberg, 2010, s. 63)

(...) att undersöka ungdomars erfarenheter av delaktighet under tvång i barn- och ungdomspsykiatrisk slutenvård och diskutera dessa i relation till olika möjliga innebörder av delaktighet och till förutsättningar för möten i vården. (Engström, 2008, s. 21)

Till detta tillkommer klienters möten med kiropraktorer:

The aim was also to investigate expectations of new patients when consulting a chiropractor, and in a prospective study, assess whether these expectations are related to patient satisfaction or not. (Sigrell, 2006, abstract)

Ovanstående visar att forskare i ämnet pedagogik intresserar sig för vad som kan anses vara professionskunskap, hur hälsoyrken kan utvecklas, hur andra upplever mötet med hälsoyrken, och särskilt för hur hälsoarbetaren i och genom sin utbildning formas till att "bli sitt yrke". Gemensamt för hälsoarbetarna i samtliga studier i denna kategori är att de kan räknas till hälso- och sjukvårdssektorn, inklusive kiropraktik och psykoterapi.

Sammanfattning av hälsa i eller som kunskapsobjekt

De frågor som i avhandlingar i ämnet pedagogik ställs om hälsosamhället handlar om hälsoarbetaren och hälsoarbetet, sådant som påverkar hälso-tillstånd och meningsskapande om hälsa, samt hälsofostran. Sammantaget framstår intresset för hälsoarbetare som framträdande. Tabellen nedan ger en överblick över kategorier och antal avhandlingar i ämnet pedagogik med hög grad av saturering av hälsa under perioden 2005-2019, där hälsosamhället på olika vis utgör kunskapsintresset.

Tabell 5. Kategorier av avhandlingar i ämnet pedagogik med hög grad av saturering av hälsosamhället (där hälsosamhället återfinns i eller som kunskapsobjekt) under perioden 2005-2019.

Hög saturering, hälsosamhället i/som kunskapsobjekt (n = 35)		
Hälsa (n = 10)	Meningsskapande (n = 6)	Meningsskapande om egna hälsan (n = 4)
		Meningsskapande om andras hälsa (n = 2)

	Hälsodeterminant som kunskapsobjekt (n = 4)	Psykologiska faktorer (n = 2)
		Sociala relationer (n = 1)
		Kunskap om olycksrisker (n = 1)
Hälsofostran (n = 7)	Hälsofostran genom hälsoimperativ (n = 4)	Explicit fokus på hälsofostran, av vuxna (n = 2)
	Hälsofostran i skolan (n = 3)	Implicit fokus på hälsofostran, av människor/medborgare (n = 2)
Hälsoarbetaren (n = 18)	Formandet av hälsoarbetaren (n = 7)	Hälsofostran i skolämnen (idrott och hälsa, samt livskunskap) (n = 3)
		Genom föreställningar om yrket i utbildningar (n = 4)
	Professionskunskap (n = 5)	I termer av socialisering, yrkesidentitet och identitetsformering (n = 3)
		Yrkesverksammas professionskunskap (n = 4)
	Möte med hälsoyrke (n = 4)	Nyexaminerades professionskunskap (n = 1)
		Föräldrars möten med hälsoyrken (n = 2)
		Ungdomars möten med hälsoyrke (n = 1)
Metodutveckling (n = 2)	Klienters möten med hälsoyrke (n = 1)	
	Metodutveckling i hälsoyrke (n = 2)	

Sammanfattning av resultat

I de undersökta avhandlingarna figurerar hälsosamhället antingen som en del av kontexten för studien (låg grad av saturering) eller som ett uttalat forskningsintresse (hög grad av saturering). Tänkvärt för samtliga avhandlingar, både de med hög och låg grad av saturering av hälsa, är att huvuddelen av studierna berör hälso- och sjukvården och/eller sjukdom eller diagnoser, medan forskning om eller för hälsofrämjande verksamhet (utanför hälso- och sjukvården) och/eller om hälsa eller välbefinnande utgör en minoritet.

I avhandlingar med låg saturering figurerar hälsa som ett motiv till eller argument för den aktivitet som studeras, till exempel idrott, och på så vis framställs det studerade som samhällsrelevant. Hälsa används också för att beskriva/positionera informanter på olika vis, till exempel när informantens funktionsvariation beskrivs som ett hälsotillstånd (Söderberg, 2014). Hälsa respektive ohälsa figurerar som en möjlig konsekvens av studerade händelser/aktiviteter, såsom idrott (Stenling, 2015) eller mobbning (Forsberg, 2016). Hälsa figurerar också i termer av olika hälsoyrken/yrkesutövning och utveckling av dessa. Därutöver är människoblivande av intresse i avhandlingarna, till exempel avseende att bli sitt hälsoyrke, eller att bli förälder till barn med olika diagnoser.

I avhandlingar med hög saturering ställs frågor om formandet av hälsoarbetaren, hälsoarbetet och professionskunskap, hur arbetet kan utvecklas

och hur det är att möta hälsoarbetare. Frågor ställs också om hälsofostran genom olika hälsoimperativ i samhället, i arbetslivet samt i skolan. Till sist handlar en vanlig fråga om meningsskapande, dels avseende hur människor skapar mening i närvaro av sjukdom och dels avseende hur meningsskapande som sådant fungerar som en bestämningsfaktor för människors hälsa.

DISKUSSION

Eftersom den inledande urvalsprocessen inte bara baserades på en vid förståelse för hälsobegreppet utan begränsades av en bedömning enbart baserad på avhandlingstitlarna, så finns risk att flera relevanta avhandlingar kan ha missats i genomgången i resultatet ovan. Detta torde dock inte ha någon avgörande betydelse för de resonemang som förs här eftersom studien inte utger sig för att vara heltäckande för hela den pedagogiska vetenskapliga disciplinen och eftersom de kunskapsbidrag som studien bidrar med handlar om att beskriva hur hälsosamhället figurerar i pedagogisk forskning. Om några avhandlingar missats så kommer dessa troligen gå att inplacera i eller möjligen komplettera denna beskrivning, snarare än att de skulle resultera i en fullständig kullkastning av densamma.

Med den valda urvalsmetoden kom totalt 76 avhandlingar att inkluderas för fortsatt analys av hur hälsosamhället framträder i avhandlingar i ämnet pedagogik. Detta motsvarar 8,3 % av det totala antalet avhandlingar i pedagogik under den studerade perioden ($n = 917$). Mot bakgrund av pedagogikämnetns ursprung inom utbildningssystem och skola snarare än hälsofrågor kan det anses vara en försvarlig andel av forskningen inom ämnet. Mot bakgrund av att pedagogiska processer utgör en integrerad aspekt av folkhälsoarbete, särskilt hälsofrämjande verksamhet (Björklund, 2008; Olsson, 2000), och att hälsofostran sker såväl systematiskt: som en del av skolsystemet, hälso- och sjukvården, det organiserade folkhälsoarbetet och hälsofrämjande verksamhet; som immanent genom olika diskursiva processer, så kan det anses vara en blygsam andel av forskningen inom ämnet. Att det endast är knappt hälften av dessa avhandlingar ($n = 35$) som dessutom har en hög saturering av hälsosamhället och alltså behandlar hälsosamhället som sitt kunskapsobjekt och till exempel specifikt intresserar sig för den hälsofostran som pågår i samhället, både explicit och implicit, både formellt och immanent, kan förefalla anmärkningsvärt mot bakgrund av hälsans signifikans för dagens samhälle och den starka kopplingen mellan hälsosamhället och pedagogik. Hälsofostran sker på såväl en politisk nivå som på individnivå, på statligt sanktionerad grund och som en del av den kommersiella marknaden, och så vidare. På dessa vis pågår hälsofostran på livets alla arenor, från barnhälsovården och förskolan, genom hela skolgången, ute i arbetslivet, på ålderdomshemmet och även genom många av de fritidssysselsättningar som vi

företar oss. På det viset kommer vi att mötas av hälsobudskap, som försöker forma och fostra vissa beteenden, på flera arenor.

Resultatet visar dessutom att intresset för hälsosamhället tenderar inom pedagogisk forskning att, om än marginellt, minska under de senaste 15 åren. Den utvecklingen framstår som kuriös mot bakgrund av att pedagogik, under perioden precis före de här undersökta avhandlingarnas färdigställande och publicering, i utökande omfattning kom att betraktas som relevant och viktigt för hälsoområdet (Macdonald & Bunton, 2002; Tones et al., 1990), att samtalet om pedagogik inom hälsoområdet blev alltmer nyanserat (Olsson, 2001) samt att pedagogik fortsatt skrivs fram i läroböcker om hälsofrämjande arbete (t.ex. Olsson, 2009; Ringsberg et al., 2014; Wills & Naidoo, 2016). En fråga för fortsatt utforskning är huruvida denna tendens är slumpartad eller om den indikerar en utveckling, till exempel en allmän nedgång för det samhällsvetenskapliga intresset för hälsoområdet, eller avseende allmänna samhälleliga förändringar i intresset för hälsoområdet och vilka frågor som ställs där. Var och hur studeras apparaten för reproduktionen av hälsosamhället? Möjligen kan den blygsamma pedagogiska forskningen om hälsosamhället förstås mot bakgrund av att det inte finns någon vedertagen benämning som ringar in det forskningsområde som ligger i skärningspunkten mellan hälsosamhället och utbildning/pedagogik på samma vis som det till exempel gör för arbetslivspedagogik, varmed forskningen och forskare som intresserar sig för skärningspunkten kan vara svåra att identifiera, varmed kumulativ kunskapsutveckling försvåras.

Den pedagogiska forskningen om hälsosamhället framstår, med utgångspunkt i denna studie, som begränsad. Det kan möjligen förklara varför tillämpningen av pedagogisk forskning och teoribildning i verksamheter inom hälsoområdet historiskt sett har varit begränsad; till exempel har folkhälsoarbete generellt tenderat att vara baserat på teorier från marknadsföring och reklam snarare än på forskning inom eller teorier från det pedagogiska kunskapsområdet (Mårdén, 1999, Olsson, 1997, Palmblad & Eriksson, 1995; Wijk, 2002, 2003), och idag är hälsopsykologiska teorier vanliga (Glanz et al., 2015). När till exempel Haglund (2020) i en ledare i *Socialmedicinsk tidskrift* ställer sig frågan vad hälsofrämjande arbete kan bidra till respektive lära sig av Covid-19-pandemin, beskriver han tydligt pedagogiska problematiker såsom hälsouppllysning och beteendepåverkan, men utan hänvisning till eller efterfrågan av någon pedagogisk forskning eller teoribildning. Björklund (2008) spekulerar över huruvida den blygsamma användningen av pedagogisk forskning och teoribildning inom folkhälsoarbete och hälsofrämjande arbete kan bero på en allmän föreställning om att pedagogik är ”allmångods” i betydelsen att alla har erfarenhet av och därmed synpunkter på fostran/utbildning. Konsekvensen av detta skulle vara att alla har sina egna värderingar och bedömningar avseende hur fostran/utbildning bör göras och att man därför inte vänder sig till pedagogisk teoribildning. Mot bakgrund av genomgången

i denna artikel kan dock en annan förklaring vara att få av studierna som undersökts här behandlar metoder för folkhälsoarbete eller hälsofrämjande arbete, varmed den direkta tillämpbarheten kan förväntas framstå som oklar för yrkespraktiker likaväl som forskare. Även Lindberg (2018) menar att vi behöver ställa oss frågan om för vem pedagogisk forskning och kunskap är nyttig. Pedagogisk forskning är fortfarande trots allt i huvudsak skolrelaterad samt fokuserar, enligt Eklund (2000b), mer på att undersöka och förstå ramar och förutsättningar för utbildning än att vara undervisningsorienterat. Fritzell (2011) föreslår till och med att pedagogik som vetenskaplig disciplin befinner sig i kris, då den tillmätts allt mindre betydelse för skolpolitiken och rentav ifrågasätts. Fritzell (2011) föreslår att denna kris i stort beror på ämnets genom hela 1900-talet starka koppling till skolan och lärarutbildningarnas forskningsanknytning. Kanske kan ett vidgande av den pedagogiska blicken till fler områden utanför skolvärlden bidra inte bara till att bredda och fördjupa, utan kanske även förtydliga, de inomvetenskapliga resonemangen om ämnets essens och ramar, och att stärka ämnets relevans för frågor om medborgarfostran generellt och i förlängningen ämnets relevans och nytta för såväl skolpolitik och skolan. Kanske kan det även, om det behövs, bidra till att stärka dess existensberättigande som en akademisk vetenskap snarare än en professionsvetenskap (jfr Kupferberg, 2012).

För att kunna resultera i kumulativ kunskapsbildning så behöver forskning i skärningspunkten mellan pedagogik och hälsosamhället uppfattas som ett särskilt forskningsfält. Forskningen inom forskningsfältet behöver samlas, uppmärksammas, uppfattas och relateras till. Även om överlappningar naturligtvis finns med andra forskningsfält, till exempel vårdpedagogik, medicinsk pedagogik, omsorgsforskning, välfärdsforskning, folkhälsovetenskap och vårdvetenskap, kan avslutningsvis några konturer för ett sådant hälsopedagogiskt forskningsfält skissas upp och beskrivas som den forskning i ämnet pedagogik (eller inom det pedagogiska kunskapsområdet) som intresserar sig för hälsosamhället i vid bemärkelse. Utan att utgöra en absolut avgränsning kan hälsopedagogisk forskning därmed handla om pedagogiska processer i olika former av systematiserat och osystematiserat hälsoarbete och utbildning till arbete inom dessa områden samt förutsättningarna för dessa, liksom de immanenta hälsofostrande processerna i samhället (betraktad som en del av en apparat för reproduktion av hälsosamhället). Inkluderas gör därmed även det hälsoarbete som människor gör på/för sig själva eller som produceras i informella vardagliga interaktioner med andra människor. Ett historiskt perspektiv på pedagogisk forskning om hälsosamhället skulle bidra till att formera området. Att förstå och förklara hur vi fostras in i hälsosamhället, genom vilka institutioner och praktiker, samt med vilka konsekvenser är sådant som pedagogisk forskning torde vara särskilt skickad att undersöka.

Slutsats

Resultaten visar att hälsosamhället framstår som måttligt etablerat som forskningsområde inom pedagogikämnet och att huvuddelen av studierna med anknytning till hälsosamhället berör hälso- och sjukvården och/eller sjukdom eller diagnoser, medan forskning om eller för hälsofrämjande verksamhet (utanför hälso- och sjukvården) och/eller om hälsa eller välbefinnande utgör en minoritet. Hälsosamhället utgör som sådant en outnyttjad potential för forskning som skulle kunna berika pedagogikämnet genom att ge ett breddat underlag för såväl teori- som metodutveckling inom ämnet. Forskningen skulle också kunna ge viktiga bidrag till pedagogiska verksamheter i hälsosamhället genom såväl praktisknära och jämförande metodstudier som kritisk forskning.

NOTER

¹ ”Ämne” används i den här artikeln synonymt med ”disciplin” och avser ”den forskning och utbildning som genomförs inom en kompetensgivande ämnesdisciplin vid universiteten” (Odén, 1991, s. 17).

REFERENSER

- Amhag, Lisbeth, & Kupferberg, Feiwei (2015). Det pedagogiska fältet. *Pedagogisk forskning i Sverige*, 20(1-2), 3-7.
<https://open.lnu.se/index.php/PFS/article/download/1404/1248>
- Andersson, Håkan, & Lindberg, Leif (red.) (1989). *Om de pedagogiska fenomenens natur* (Pedagogiska rapporter, nr 22). Umeå universitet. <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:152834/FULLTEXT01.pdf>
- Andersson, Ingemar, & Ejlertsson, Göran (2009). *Folkhälsa som tvärvetenskap: möten mellan ämnen*. Studentlitteratur.
- Askling, Berit (2006). *Utbildningsvetenskap – ett vetenskapsområde tar form* (Vetenskapsrådets rapportserie 16:2006). Vetenskapsrådet.
https://www.vr.se/download/18.2412c5311624176023d25bf0/1529480528849/Utbildningsvetenskap-vetenskapsomrade-tar-form_VR_2006.pdf
- Bjerstedt, Åke (1999). *Pedagogikanhandlingar i Sverige under trettio år 1969-1998* (Pedagogisk dokumentation, Nr 127). Institutionen för pedagogik, Lärarhögskolan Malmö.
- Björklund, Erika (2008). *Constituting the healthy employee? Governing gendered subjects in workplace health promotion* [Doktorsavhandling, Umeå universitet]. (Akademiska avhandlingar vid pedagogiska institutionen, 90).

- Brante, Thomas (2003). Konsolideringen av nya vetenskapliga fält. Exemplet forskning i socialt arbete. I *Socialt arbete. En nationell genomlysning av ämnet* (Högskoleverkets rapportserie 2003:16R, s. 135-197). FAS.
<https://lucris.lub.lu.se/ws/portalfiles/portal/4676552/1003407.pdf>
- Brattberg, Gunilla, & Jönsson, Bodil (2005). Pedagogik för rehabilitering. *Smärta*, 2005(3), 16-18. <https://www.varkstaden.se/wp-content/uploads/2017/07/pedagogik.pdf>
- Burman, Anders (2014). *Pedagogikens idéhistoria. Uppfostringsidéer och bildningsideal under 2500 år*. Studentlitteratur.
- Crawford, Robert (1980). Healthism and the medicalization of everyday life. *International Journal of Health Services*, 10(3), 365-388.
- Eklund, Harald (1995). *Pedagogisk forskning under en femårsperiod. En studie av innehåll och forskningsmönster i svenska doktorsavhandlingar under åren 1988–1992* (LiU-PEK-R-181). Institutionen för pedagogik och psykologi, Linköpings universitet.
- Eklund, Harald (2000a). *Svenska doktorsavhandlingar i pedagogik åren 1993-1997. Ämnesområden och forskningsmönster. En uppföljningsstudie* (LiU-PEK-R-216). Institutionen för pedagogik och psykologi, Linköpings universitet.
<https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:763330/FULLTEXT01.pdf>
- Eklund, Harald (2000b). Vart är pedagogikforskningen på väg? Ämnesområden och forskningsmönster i svenska doktorsavhandlingar under en femårsperiod. *Pedagogisk forskning i Sverige*, 5(2), 131-150.
<https://open.lnu.se/index.php/PFS/article/view/1090/941>
- Eklund, Harald (2008). Svenska pedagogikavhandlingar. En studie aktualiserad av elevers svårigheter att i Åk 9 nå godkända resultat i svenska, matematik och engelska. *Pedagogisk forskning i Sverige*, 13(4), 282–290.
<https://open.lnu.se/index.php/PFS/article/view/974/825>
- Ellström, Per-Erik, Löfström, Arvid, & Svensson, Lennart (2005). Pedagogik i arbetslivet. Ett historiskt perspektiv. *Pedagogisk forskning i Sverige*, 10(3-4), 162-181.
<https://open.lnu.se/index.php/PFS/article/view/1284/1129>
- Englund, Tomas (2004). Nya tendenser inom pedagogikdisciplinen under de tre senaste decennierna. *Pedagogisk Forskning i Sverige*, 9(1), 37-49.
<http://130.241.35.84/ojs/index.php/pfs/article/view/1151>
- Englund, Tomas (2006). New Trends in Swedish Educational Research. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 50(4), 383-396.
<https://doi.org/10.1080/00313830600823738>
- Forsberg, Eva, & Sundberg, Daniel (2018). Formeringen av det pedagogiska kunskapsområdet – mot ett forskningsprogram. *Pedagogisk forskning i Sverige*, 23(5), 5-19. <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1269988/FULLTEXT01.pdf>
- Foucault, Michel (1973). *The birth of the clinic. An archaeology of medical perception*. Taylor & Francis Ltd.

- Foucault, Michel (1991). Truth and Power. I Paul Rabinow (red.), *The Foucault Reader. An introduction to Foucault's thought* (s. 51-75). Penguin Books.
- Foucault, Michel (2002). *Sexualitetens historia. Viljan att veta*. Daidalos.
- Foucault, Michel (2003). Questions of method. I Paul Rabinow & Nicolas Rose (red.), *The Essential Foucault* (s. 246-258). The New Press.
- Fransson, Karin, & Lundgren, Ulf P. (2003). *Utbildningsvetenskap – ett begrepp och dess sammanhang* (Rapport). Vetenskapsrådet.
https://www.vr.se/download/18.2412c5311624176023d25beb/1529480528832/Utbildningsvetenskap-begrepp-o-sammanhang_VR_2003.pdf
- Fritzell, Christer (2011). Pedagogikens kris. *Pedagogisk forskning i Sverige*, 16(3), 214-230. <https://open.lnu.se/index.php/PFS/article/download/1158/1008>
- Geertz, Clifford (1993). *The interpretation of cultures. Selected essays*. Basic Books.
https://monoskop.org/images/5/54/Geertz_Clifford_The_Interpretation_of_Cultures_Selected_Essays.pdf
- Glanz, Karen, Rimer, Barbara K., & Viswanath, K. (red.) (2015). *Health Behavior. Theory, Research, and Practice* (uppl. 5). Jossey-Bass.
- Goodyear, Victoria, A., Kerner, Charlotte, & Quennerstedt, Mikael (2019). Young people's uses of wearable healthy lifestyle technologies; surveillance, self-surveillance and resistance. *Sport, Education and Society*, 24(3), 212-225.
<https://doi.org/10.1080/13573322.2017.1375907>
- Graffman-Sahlgren, Marie (2014). *Fysisk hälsa som läroobjekt. En laborativ undervisningsmodell i idrott och hälsa* [Licentiatuppsats, Gymnastik- och idrottshögskolan]. <http://gih.diva-portal.org/smash/get/diva2:788114/FULLTEXT01.pdf>
- Gustavsson, Maria, & Thunborg, Camilla (2016). Pedagogik i arbetslivet – forskningsområdets utveckling under 2005-2015. *Pedagogisk forskning i Sverige*, 10(3-4), 165-190. <https://open.lnu.se/index.php/PFS/article/view/1431/1275>
- Haglund, Bo J.A. (2020). En sjukdom med många ansikten – några reflektioner över COVID-19. *Socialmedicinsk tidskrift*, 97(2), 161-169.
<https://socialmedicinsktidskrift.se/index.php/smt/article/download/2215/2077>
- Haglund, Bo J.A., & Tillgren, Per (2009). Forskning i hälsofrämjande arbete – ett interventivt forskningsområde med syfte att bidra till större social rättvisa. *Socialmedicinsk tidskrift*, 8(2), 128-138.
<https://socialmedicinsktidskrift.se/index.php/smt/article/view/23/23>
- Kickbusch, Ilona (2007). Editorial: Responding to the health society. *Health Promotion International*, 22(2), 89-91. <https://doi.org/10.1093/heapro/dam014>
- Kroksmark, Tomas (red.) (2011). *Den tidlösa pedagogiken*. Studentlitteratur.
- Kupferberg, Feiwei (2012). Från lärarvetenskap till lärandevetenskap. Lärandets gåta och pedagogikens plats i vetenskapssystemet. *Pedagogisk Forskning i Sverige*, 17(3-4), 222-252. <https://open.lnu.se/index.php/PFS/article/download/1353/1197>

- Larsson, Håkan, Lundvall, Suzanne, Meckbach, Jane, Peterson, Tomas, & Quennerstedt, Mikael (red.) (2016). *Hur är det i praktiken? Lärare utforskar ämnet idrott och hälsa*. Gymnastik- och idrottshögskolan. <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:911706/FULLTEXT01.pdf>
- Lindahl, Anita, Pennbrant, Sandra, & Pilhammar Andersson, Ewa (2006). Vårdpedagogik i ett internationellt perspektiv – en utblick. *Vård i Norden*, 26(2), 27–31. <https://doi.org/10.1177/010740830602600206>
- Lindberg, J. Ola, & Olofsson, Anders D. (2005). Edukation. Ett möjligt studieobjekt? *Pedagogisk forskning i Sverige*, 10(1), 52-64. <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:144032/FULLTEXT01.pdf>
- Lindberg, Leif (1989). Utgångspunkter för en studie av uppfattningar om pedagogik vid tiden för pedagogikens etablering vid svenska universitet och högskolor. I Andersson, Håkan & Lindberg, Leif (red.). *Om de pedagogiska fenomenens natur* (s. 44-58). Pedagogiska rapporter, nr 22. Umeå universitet. <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:152834/FULLTEXT01.pdf>
- Lindberg, Leif (2018). Efterord. *Pedagogisk forskning i Sverige*, 23(5), 284-287. <https://open.lnu.se/index.php/PFS/article/download/927/1315>
- Lindberg, Owe (2003). Samtal eller parallella monologer? Svenska avhandlingar om lärarutbildning perioden 1953–2000. *Pedagogisk forskning i Sverige*, 8(3), 158–183. <https://open.lnu.se/index.php/PFS/article/view/1189/1038>
- Lindblad, Sverker, Kyndel, Dag, & Larsson, Lena (2004). *Internationella arenor för utbildningsvetenskaper – om forskarorganisationer, vetenskapliga tidskrifter och överstatliga organisationer* (Rapport). Vetenskapsrådet. https://www.vr.se/download/18.2412c5311624176023d25b21/1529480532301/Internationella-arenor-utbildningsvetenskaper_VR_2004.pdf
- Lundgren, Ulf P. (2002). Utbildningsforskning och utbildningsreformer. *Pedagogisk Forskning i Sverige*, 7(3), 233–243. <https://open.lnu.se/index.php/PFS/article/view/1220/1069>
- Lupton, Deborah (2016). The diverse domains of quantified selves: selftracking modes and dataveillance. *Economy and Society*, 45(1), 101-122. <https://doi.org/10.1080/03085147.2016.1143726>
- Macdonald, Gordon, & Bunton, Robin (2002). Health promotion: disciplinary developments. In Bunton, Robin & Macdonald, Gordon (red.), *Health promotion: disciplines, diversity and developments* (uppl. 2, s. 9-28). Routledge.
- Mykhalovskiy, Eric, Frohlich, Katherine L., Poland, Blake, Di Ruggiero, Erica, Rock, Melanie J., & Comer, Leigha (2019). Critical social science with public health: Agonism, critique and engagement, *Critical Public Health*, 29(5), 522-533. <https://doi.org/10.1080/09581596.2018.1474174>
- Mårdén, Björn (1999). *De nya hälsomissionärerna - rörelser i korsvägen mellan pedagogik och hälsopromotion* [Doktorsavhandling, Göteborgs universitet]. Göteborg studies in educational sciences, 143.

- Nettleton, Sarah (2021). *The Sociology of Health and Illness* (uppl. 4). Polity Press.
- Nutbeam, Don (2019). Health education and health promotion revisited. *Health Education Journal*, 78(6), 705–709. <https://doi.org/10.1177/0017896918770215>
- Odén, Birgitta (1991). *Forskarutbildningens förändringar 1890-1975* (Bibliotheca Historica Lundensis 69). Lund University Press.
- Oljans, Emma (2020). *Matens betydelse för hälsa. Studier av meningserbjudanden i hem- och konsumentkunskap* [Doktorsavhandling, Uppsala universitet]. Digital Comprehensive Summaries of Uppsala Dissertations from the Faculty of Educational Sciences 22. <http://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:1456158/FULLTEXT01.pdf>
- Olsson, Anders (2012). Tidskriften Pedagogisk Forskning i Sverige. Tillbakablick och lägesbeskrivning. *Pedagogisk forskning i Sverige*, 17(3-4), 145-151. <https://open.lnu.se/index.php/PFS/article/download/1351/1195>
- Olsson, Ulf (1997). *Folkhälsa som pedagogiskt projekt. Bilden av hälsoupplysning i statens offentliga utredningar* [Doktorsavhandling, Uppsala universitet]. Uppsala Studies in Education, no. 72.
- Olsson, Ulf (1999). *Drömmen om den hälsosamma medborgaren. Folkuppfostran och hälsoupplysning i folkhemmet*. Carlssons Bokförlag.
- Olsson, Ulf (2000). Om pedagogikens bidrag till folkhälsoarbetet. *Socialmedicinsk tidskrift*, 2/2000, 164-169.
- Olsson, Ulf (2001). Om folkhälso pedagogikens historia. I Svederberg, Eva, Svensson, Lennart, & Kindeberg, Tina (red.), *Pedagogik i hälsofrämjande arbete* (s. 35-72). Studentlitteratur.
- Olsson, Ulf (2009). Pedagogik: folkhälsoarbetare som reflekterande praktiker. I Andersson, Ingemar, & Ejlertsson, Göran (red.), *Folkhälsa som tvärvetenskap – möten mellan ämnen* (s. 229-250). Studentlitteratur.
- Palmblad, Eva & Eriksson, Bengt Erik (1995). *Kropp och politik. Hälsoupplysning som samhällspegel*. Carlssons förlag.
- Quennerstedt, Mikael (2007). Hälsa eller inte hälsa – är det frågan? *Utbildning & Demokrati*, 16(2), 37–56.
- Quennerstedt, Mikael (2019). Healthying physical education - on the possibility of learning health. *Physical Education and Sport Pedagogy*, 1, 1-15. <https://doi.org/10.1080/17408989.2018.1539705>
- Rabinow, Paul, & Rose, Nikolas (2006). Biopower Today. *BioSocieties*, 1(2), 195–217. <https://doi.org/10.1017/S1745855206040014>
- Rantatalo, Oscar, Haake, Ulrika, Lindberg, Ola, Sparrhoff, Gun, & Bäck, Thomas (2016). Den pluralistiska ledarskapsforskningen: en översikt över svenska avhandlingar om ledarskap 2003–2014. *Nordiske Organisationsstudier*, 18(3), 3–29. <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1074506/FULLTEXT01.pdf>

- Ringsberg, Karin C., Olander, Ewy, & Tillgren, Per (2014). *Health literacy. Teori och praktik i hälsofrämjande arbete*. Studentlitteratur.
- Sellbjer, Stefan (2006). Förändringar i pedagogikundervisningens innehåll under 1900-talets slut. *Pedagogisk forskning i Sverige*, 11(4), 266–289. <https://open.lnu.se/index.php/PFS/article/view/1297/1142>
- Sellbjer, Stefan (2007). Pedagogik som disciplin - en bestämning utifrån kurslitteratur. *Studies in Educational Policy and Educational Philosophy*, 2007(1), 1-16. <https://doi.org/10.1080/16522729.2007.11803923>
- Sjöstrand, Wilhelm (1969). *Pedagogiska grundproblem i historisk belysning*. Gleerup.
- Svensson, L. (2018). Kontextuellt tänkande om pedagogik. *Pedagogisk forskning i Sverige*, 23(5), 205-222. <https://doi.org/10.15626/pfs23.5.12>
- Toner, John (2018). Exploring the dark side of fitness trackers: Normalization, objectification and the anaesthetisation of human experience. *Performance Enhancement and Health*, 6(2), 75-81. <https://doi.org/10.1016/j.peh.2018.06.001>
- Tones, Keith, Robinson, Yvonne Keeley, & Tilford, Sylvia (1990). *Health education: effectiveness and efficiency*. Chapman and Hall.
- WHO (1948). Constitution of the World Health Organization. <https://apps.who.int/gb/bd/PDF/bd47/EN/constitution-en.pdf?ua=1>
- Wijk, Katarina (2002). *Constructing Risk-Taking Youth: Extrapolating Theories of Health Education and Constructed Determinants of Risk-Taking among Youth in Preventive Sexual Health Education Interventions* [Licentiat-uppsats, Högskolan i Gävle]. FOU-rapport nr. 19.
- Wijk, Katarina (2003). *Planning and Implementing Health Interventions: Extrapolating Theories of Health Education and Constructed Determinants of Risk-Taking* [Doktorsavhandling, Uppsala universitet]. Uppsala Studies in Education, no. 103.
- Wills, Jane, & Naidoo, Jennie (2016). *Foundations for Health Promotion* (uppl. 4). Elsevier.
- Åkerblom, Erika (2019a). *Utbildning och hälsa i nationens intresse. Styrningsteknologier och formering av en förädlad befolkning* [Doktorsavhandling, Linköpings universitet]. Linköping Studies in Behavioural Science No. 219. <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1316677/FULLTEXT02.pdf>
- Åkerblom, Erika (2019b). Discourses of lifelong learning: health as a governing technique in the shaping of the Swedish population. *International Journal of Lifelong Education*, 38(3), 287-300. <https://doi.org/10.1080/02601370.2019.1592252>

Appendix 1. Förteckning i bokstavsordning över avhandlingar inkluderade i studien

- Adams Lyngbäck, Liz, (2016). *Experiences, networks and uncertainty parenting a child who uses a cochlear implant*. Stockholms universitet.
- Alm, Maria (2015). *När kunskap ska styra. Om organisatoriska och professionella villkor för kunskapsstyrning inom missbruksvården*. Linnéuniversitetet.
- Andersson, Annika (2016). *In case of emergency. Collaboration exercises at the boundaries between emergency service organizations*. Högskolan Väst.
- Andersson, Sten-Ove (2014). *Militär akutsjukvård i fält när den övade verkligheten blir verklig*. Linköpings universitet.
- Arnegård, Johan (2006). *Upplevelser och lärande i äventyrssport och skola*. Lärarhögskolan i Stockholm.
- Axelsson, Rose-Marie (2008). *Formbara människor. Högre utbildning och arbete som utsnitt ur läkares och civilingenjörers levnadsbanor*. Linköpings universitet.
- Backman, Erik (2010). *Friluftsliv in Swedish Physical Education – a Struggle of Values Educational and Sociological Perspective*. Stockholms universitet.
- Backman, Ylva (2016). *Students' Reasoning about Learning and Well-being in School. On the epistemic privilege of Swedish early adolescent students*. Luleå tekniska universitet.
- Bergström, Helena (2007). *Kön och förändring: Kontinuitet och normalitet i anhörigas relationer till transsexuella*. Stockholms universitet.
- Bertell, Ida (2013). *Lärande i en traditionstung kontext. Om psykoanalytiker som lär gemensamt i samband med utvecklandet av en metod för behandling av spädbarn och föräldrar*. Stockholms universitet.
- Björklund, Erika (2008). *Constituting the Healthy Employee? Governing gendered subjects in workplace health promotion*. Umeå universitet.
- Bonnevier, Anna (2015). *Understanding learning and learning for understanding. Exploring medical students' personal understandings of learning tasks and experiences of learning and understanding in medicine*. Stockholms universitet.
- Bragée, Britt W. (2009). *Kroppens mening: Studier i psykosomatiska lösningar*. Stockholms universitet.
- Brante, Göran (2008). *Lärare av idag. Om konstitueringen av identitet och roll*. Malmö högskola.
- Byström, Erica (2013). *Ett lärrikt arbete? Möjligheter och hinder för undersköterskor att lära och utvecklas i sjukvårdsarbetet*. Linköpings universitet.
- Carm, Ellen (2017). *Caught in Culture? Cultural Transformation through HIV/AIDS Prevention Education in Zambia*. Stockholms universitet.

- Claeson, Lisbeth (2010). *Tid och existentiellt meningsskapande. Kvinnors berättelser om sitt liv med allvarlig sjukdom*. Stockholms universitet.
- Dahlgren, Inger (2008). *Analys av en utvärderingsmodell för förebyggande arbete inom socialpedagogiskt hälsoarbete*. Uppsala universitet.
- Ekberg, Jan-Eric (2009). *Mellan fysisk bildning och aktivering: en studie av ämnet idrott och hälsa i skolår 9*. Malmö högskola.
- Ekstrand, Per (2005). *"Tarzan och Jane": Hur män som sjuksköterskor formar sin identitet*. Uppsala universitet.
- Ekström, Bo-Lennart (2012). *Kontroversen om DAMP. En kontroversstudie av vetenskapligt gransarbete och översättning mellan olika kunskapsparadigm*. Göteborgs universitet.
- Eliasson, Eva (2009a). *Metod, personlighet och forskning. Kontinuitet och förändring i vårdlärarutbildarnas kunskapskultur 1958-1999*. Stockholms universitet.
- Eliasson, Inger Jeanette (2009b). *I skilda idrottsvärldar: barn, ledare och föräldrar i flick- och pojkfotboll*. Umeå universitet.
- Engström, Karin (2008). *Delaktighet under tvång: om ungdomars erfarenheter i barn- och ungdomspsykiatrisk slutenvård*. Örebro universitet.
- Engström, Lizbeth (2012). *Kliniken flyttar hem: Sjuksköterskans institutionella praktik inom specialiserad palliativ hemsjukvård*. Uppsala universitet.
- Falkenström, Erica (2012). *Verksamhetschefens etiska kompetens: Om identifiering och hantering av intressekonflikter i hälso- och sjukvården*. Stockholms universitet.
- Forsberg, Camilla (2016). *Students' Perspectives on Bullying*. Linköpings universitet.
- Hagström, Birthe (2010). *Kompletterande anknytningsperson på förskola*. Malmö högskola.
- Halskov, Gerd Anne (2013). *Sygeplejerskeuddannelsen i Danmark. Reformforsøg, rekrutteringsmønstre og habituelle orienteringer*. Uppsala universitet.
- Hedegaard, Joel (2014). *The production and maintenance of inequalities in health care. A communicative perspective*. Jönköping University.
- Hertting, Krister (2007). *Den sköra föreningen mellan tävling och medmänsklighet: om ledarskap och läroprocesser i barnfotbollen*. Luleå tekniska universitet.
- Häll, Lars O. (2013). *Developing educational computer-assisted simulations. Exploring a new approach to researching learning in collaborative health care simulation contexts*. Umeå universitet.
- Ihrskog, Maud (2006). *Kompisar och Kamrater. Barns och ungas villkor för relationskapande i vardagen*. Växjö universitet.
- Jacobsson, Gunnel (2005). *On the threshold of adulthood. Recurrent phenomena and developmental tasks during the period of young adulthood*. Stockholms universitet.
- Jonsdottir, Fanny (2007). *Barns kamratrelationer i förskolan: Sambörighet tillhörighet vänskap utanförskap*. Malmö Högskola.

- Jønland Hojsgaard, Trine (2019). *Reframed Identity. Red Cross nurses' identity formation between 1945 and 1977*. Stockholms universitet.
- Karlsson, Marie (2006). *Föräldraidentiteter i livsberättelser*. Uppsala universitet.
- Kazungu, John David (2016). *Physical education policy and practice. Issues and controversies in Tanzania secondary schools*. Linnéuniversitetet.
- Krook, Caroline (2007). *Se – än lever jag! Livsåskådning och lärande i livets slutskede*. Lärarhögskolan i Stockholm.
- Künstlicher, Rolf (2009). *The Psychoanalytic Situation as a Play Situation: Exploration of a multi-faceted clinical situation*. Stockholms universitet.
- Lagercrantz All, Katarina (2017). *Delaktighet- och lärprocesser i en yrkesutbildning. En studie av vuxna elevers erfarenheter av vård- och omsorgsutbildningen inom Komvux*. Stockholms universitet.
- Larsson, Bengt (2008). *Ungdomarna och idrotten tonåringars idrottande i fyra skilda miljöer*. Stockholms universitet.
- Larsson, Lena (2009). *Idrott – och helst lite mer idrott. Idrottslärostudenters möte med utbildningen*. Stockholms universitet.
- Lilja Andersson, Petra (2007). *Vägar genom sjuksköterskeutbildningen: studenters berättelser*. Malmö högskola.
- Lindberg, Ola (2012). *'Let me through, I'm a Doctor!' Professional Socialization in the Transition from Education to Work*. Umeå universitet.
- Londos, Mikael (2010). *Spelet på fältet: relationen mellan ämnet idrott och hälsa i gymnasieskolan och idrott på fritiden*. Malmö högskola.
- Lundmark, Sofia, (2016). *Designing for Online Youth Counselling Empowerment through Design and Participation*. Uppsala universitet.
- Lundström, Elisabeth (2007). *Ett barn är oss fött. Att bli förälder när barnet har en funktionsnedsättning - ett beskrivande och tolkande perspektiv*. Lärarhögskolan i Stockholm.
- Löf, Camilla (2011). *Med livet på schemat: om skolämnet livskunskap och den riskfyllda barndomen*. Malmö högskola.
- Nilsson, Staffan (2007). *From Higher Education To Professional Practice: A comparative study of physicians' and engineers' learning and competence use*. Linköpings universitet.
- Nordenström, Elin (2019). *Feedback and instructional guidance in healthcare simulation debriefings*. Göteborgs universitet.
- Norman, Ann-Charlott (2015). *Towards the creation of learning improvement practices. Studies of pedagogical conditions when change is negotiated in contemporary healthcare practices*. Växjö universitet.
- Odhammar, Fredrik (2017). *Möten i psykodynamisk barnpsykoterapi. Förväntningar, samspel och förändring*. Stockholms universitet.

- Ohlsson, Robert (2009). *Representationer av psykisk ohälsa. Egna erfarenheter och dialogiskt meningsskapande i fokusgruppsamtal*. Stockholms universitet.
- Ohlsson, Ulla (2009). *Vägen in i ett yrke en studie av lärande och kunskapsutveckling hos nyutbildade sjuksköterskor*. Örebro universitet.
- Olsson, Åsa (2013). *Barns levda medborgarskap: en studie av barns vardagskunskaper om olycksrisker och säkerhet*. Karlstads universitet.
- Pettersson, Fanny (2015). *Learning to be at a distance: structural and educational change in the digitalization of medical education*. Umeå universitet.
- Quennerstedt, Mikael (2006). *Att lära sig hälsa*. Örebro universitet.
- Rehn, Helena (2008). *Framväxten av sjuksköterskan som omvårdnadsexpert. Meningskapande om vård under 1900-talet*. Stockholms universitet.
- Roll Bennet, Petra (2006). *Föräldraskapande och barnets hälsa: Föreställningar och berättande om barn med eksem*. Stockholms universitet.
- Rören, Owe (2007). *Idioternas tid. Tankestilar inom den tidiga idiotskolan 1840 - 1872*. Stockholms universitet.
- Sandberg, Fredrik (2012). *Recognition of Prior Learning in Health Care: From a Caring Ideology and Power, to Communicative Action and Recognition*. Linköpings universitet.
- Schuster, Marja (2006). *Profession och existens: En hermeneutisk studie av asymmetri och ömsesidighet i sjuksköterskors möten med svårt sjuka patienter*. Lärarhögskolan i Stockholm.
- Sigrell, Håkan (2006). *På väg mot yrkeskompetens: Spår av tyst kunskap och lärande under det kiropraktiska praktikåret*. Lärarhögskolan i Stockholm.
- Stenling, Cecilia (2015). *The drive for change: putting the means and ends of sport at stake in the organizing of Swedish voluntary sport*. Umeå universitet.
- Stjerna, Marie-Louise (2007). *Föreställningar om mat och ätande. Risk, kropp, identitet och den "ifrågasatta" maten i vår tid*. Stockholms universitet.
- Swartling Widerström, Katarina (2005). *Att ha eller vara kropp? En textanalytisk studie av skolämnet idrott och hälsa*. Örebro universitet.
- Svender, Jenny (2012). *Så gör(s) idrottande flickor. Iscensättningar av flickor inom barn- och ungdomsidrotten*. Stockholms universitet.
- Söderberg, Elisabet (2014). *Grynnor och farleder i karriärvalsprocessen. Unga med rörelsebinder och deras handlingsutrymme*. Stockholms universitet.
- Taneja Johansson, Shruti (2015). *Autism-in-context. An investigation of schooling of children with a diagnosis of autism in urban India*. Göteborgs universitet.
- Wagnsson, Stefan (2009). *Föreningsidrott som socialisationsmiljö: En studie av idrottens betydelse för barns och ungdomars psykosociala utveckling*. Karlstads universitet.
- Velasquez, Adriana (2012). *AD/HD i skolans praktik En studie om normativitet och motstånd i en särskild undervisningsgrupp*. Uppsala universitet.

- Wihlborg, Monne (2005). *A Pedagogical Stance on Internationalising Education. An empirical study of Swedish nurse education from the perspectives of students and teachers*. Lunds universitet.
- Zwedberg, Sofia (2010). *Ville amma! En hermeneutisk studie av mödrar med amningsbesvär; deras upplevelser, problemlösning samt amningskonsultativa möten*. Stockholms universitet.
- Åman, Kerstin (2006). *Ögonblickets pedagogik. Yrkesgrupper i samtal om specialpedagogisk kompetens vid barn-och ungdomshabiliteringen*. Stockholms universitet.
- Åström, Peter (2013). *Included yet Excluded? Conditions for Inclusive Teaching in Physical Education and Health*. Umeå universitet.
- Österlind, Malin (2017). *Strävan efter samhällsförbättring idrottspolitiska problematiseringar och lösningsstrategier för formandet av den nyttiga idrotten och den idrottande individen*. Umeå universitet.

Appendix 2. Kategorisering av avhandlingar

Tabell 6. Låg saturering, hälsa i kontexten

Låg saturering, hälsa i kontexten (n = 41)		
Studieobjektets relevans motiveras i termer av hälsa (n = 16)	Idrott (n = 6)	Larsson 2008 Stenling 2015 Herrting 2007 Svender 2012 Eliasson 2009b
	Idrott- och hälsa-ämnet (n = 6)	Backman 2010 Åström 2013 Kazungu 2016 Larsson 2009 Swartling Widerström 2005 Londos 2010
	Mobbning (n = 1)	Forsberg 2016
	(Barns) sociala relationer (n = 1)	Jonsdottir 2007
	(Lärares) arbetsvillkor (n = 1)	Brante 2008
	Motdiskurs (n = 1)	Arnegård 2006
Studiens lokus relateras till hälsa (n = 16)	Verksamheter inom hälso- och sjukvården (n = 10)	Alm 2015 Odhammar 2017 Ekstrand 2005 Andersson 2016 Norman 2015 Dahlgren 2008 Hedegaard 2014 Falkenström 2012 Sandberg 2012 Künstlicher 2009
	Hälsoutbildning (n = 6)	Halskov 2013 Nordenström 2019 Pettersson 2015 Häll 2013 Wihlborg 2005 Bonnievier 2015
Studiens fokus (i dessa fall på funktionsvariation) relateras till hälsa (n = 8)	Funktionsvariation, 3e person (n = 4)	Rören 2007 Johansson 2015 Ekström 2012 Åman 2006
	Funktionsvariation, Föräldraskap (n = 2)	Lyngbäck 2016 Lundström 2007
	Funktionsvariation, 1a person (n = 2)	Velasquez 2012 Söderberg 2014
Studiens informanter relateras till hälsa (n = 1)		Ihrskog 2006

Tabell 7. Hög saturering, hälsa i/som kunskapsobjekt

Hög saturering, hälsa i/som kunskapsobjekt (n = 35)			
Hälsa (n = 10)	Menings- skapande (n = 6)	Meningsskapande om egna hälsan (n = 4)	Backman 2016 Claesson 2010 Olsson 2009 Krook 2007
		Meningsskapande om andras hälsa (n = 2)	Roll Bennett 2006 Bergström 2007
	Hälsodeterminant som kunskapsobjekt (n = 4)	Psykologiska faktorer (n = 2)	Jacobsson 2005 Bragee 2009
		Sociala relationer (n = 1)	Wagnsson 2009
		Kunskap om olycksrisker (n = 1)	Olsson 2013
Hälsosfostran (n = 7)	Hälsosfostran genom hälsosimperativ (n = 4)	Explicit fokus på hälsosfostran, av vuxna (n = 2)	Björklund 2008 Carm 2017
		Implicit fokus på hälsosfostran, av människor/medborgare (n = 2)	Stjerna 2007 Österlind 2017
	Hälsosfostran i skolan (n = 3)	Hälsosfostran i skolämnen (idrott och hälsa, samt livskunskap) (n = 3)	Quennerstedt 2006 Löf 2011 Ekberg 2009
Hälsosarbetaren (n = 18)	Formandet av hälsosarbetaren (n = 7)	Genom föreställningar om yrket i utbildningar (n = 4)	Ohlsson 2009 Lilja Andersson 2007 Eliasson 2009a Rehn 2008
		I termer av socialisering, yrkesidentitet och identitetsformering (n = 3)	Jönland Höjsgaard 2019 Axelsson 2008 Lindberg 2012
	Professions- kunskap (n = 5)	Yrkesverksammas professionskunskap (n = 4)	Byström 2013 Engström 2012 Schuster 2006 Andersson 2014
		Nyexaminerades professionskunskap (n = 1)	Nilsson 2007
	Möte med hälsosyrke (n = 4)	Föräldrars möten med hälsosyrken (n = 2)	Zwedberg 2010 Karlsson 2006
		Ungdomars möten med hälsosyrke (n = 1)	Engström 2008
		Klienters möten med hälsosyrke (n = 1)	Sigrell 2006
	Metodutveckling (n = 2)	Metodutveckling i hälsosyrke (n = 2)	Lundmark 2016 Bertell 2013